

УДК 371.315.5

DOI <https://doi.org/10.32840/1992-5786.2022.81.9>

Г. М. Маринченко

кандидат історичних наук,
старший викладач кафедри історії
Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського

С. І. Моцак

кандидат педагогічних наук, доцент,
в. о. завідувача кафедри всесвітньої історії, міжнародних відносин
та методики навчання історичних дисциплін
Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка

ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ВЧИТЕЛІВ ІСТОРІЇ В УМОВАХ ДИСТАНЦІЙНОЇ ОСВІТИ: ІННОВАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ ТА МЕТОДИ

Формування комунікативної компетентності здобувачів освіти майбутніх вчителів історії не втрачає актуальності і в умовах сьогодення, особливо під час дистанційного навчання. Розкрито зміст поняття «комунікативна компетентність». На наш погляд, комунікативну компетентність педагога можна визначити як здатність до ефективного спілкування у межах професійних обов'язків, що передбачає вміння обмінюватися інформацією, сприймати співрозмовника, усвідомлювати його потреби, розуміти його почуття і психологічні стани, досягати взаєморозуміння. Компетентність цього різновиду припускає наявність у педагога навичок здійснювати комунікативну взаємодію з різного роду особами, при якій фахівець повинен зберігати психологічну рівновагу, контролювати свої емоції і якісно виконувати професійні завдання

Проаналізовано основні платформи для організації комунікації між учасниками освітнього процесу, в тому числі і під час дистанційного навчання. З'ясовано не тільки особливості організації відео-конференцій за допомогою Zoom, Google Meet, Microsoft Teams, Skype, а й можливості організації комунікації між усіма учасниками зустрічі і з кожним з них окремо. Продемонстровано можливості організації комунікації (спільної роботи) за допомогою сервісів MindMup, AnswerGarden, Pollev, Mentimeter, Ahaslides, Flinga.

Важливим освітнім компонентом зокрема і для розвитку комунікативної компетентності є спілкування, спільна й одночасна робота всіх учасників навчального процесу навіть без візуального контакту, як-то кажуть off-line. Досягти цього можна за допомогою сервісів Padlet, Linoit, Jamboard, Google-документ, Google-малюнок тощо.

Для відео-занять можна виділити і спільні недоліки: не всі здобувачі освіти мають пристрої для здійснення відео-конференцій (камера, мікрофон), стабільний інтернет-зв'язок, переважна більшість виходять на відео-конференції з мобільних пристроїв, а це означає і обмежені функції цих сервісів.

Доведено, що спілкування і комунікація між учасниками навчального процесу є важливою складовою формування та розвитку комунікативної компетентності майбутнього вчителя історії. Саме комунікація і спільна робота має бути в основі організації навчального процесу сучасної української школи, особливо в умовах дистанційної освіти або за організацією навчання з використанням технологій дистанційної освіти в закладах загальної освіти.

Ключові слова: комунікативна компетентність, дистанційна освіта, відео-конференція, вчитель, процес навчання, комунікація.

Постановка проблеми. Пандемія COVID-19 вплинула на усі сфери життя суспільства. Однією з перших зазнала змін сфера надання освітніх послуг. Варто зазначити, що в Україні проблему навчання школярів розв'язували на державному рівні. Розпочала діяльність «Всеукраїнська школа онлайн», до якої долучилася значна кількість дітей. Продовжила вона роботу у 2021-2022 н.р., з урахуванням всіх побажань та зауважень батьківської та вчительської громадськості. Однак, варто зауважити, що у 2021-2022 н.р. організація навчання у закладах освіти України всіх рівнів

перейшла в новий формат – формат освіти дистанційної чи з використанням технологій дистанційного навчання. Автономія закладів освіти усіх рівнів та форм власності надала можливість педагогам обирати методи, прийоми та способи щодо організації комунікації між учасниками освітнього процесу, в тому числі з використанням сучасних інформаційно-комунікативних технологій (різних онлайн сервісів та платформ).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема формування комунікативної компетентності була у центрі уваги Л. Виготського,

Д. Ельноніка, О. Леонтьєва, В. Бадера, А. Богуш, Л. Варзацької, М. Вашуленко та ін.. На сучасному етапі комунікативну компетентність досліджують в різних аспектах групи дослідників. Зокрема, структуру та етапи формування комунікативної компетентності педагога, досліджують Н. Ашиток, О. Кравченко-Дзондза, О. Корніяка, Г. Кошонько. Комунікативній компетентності здобувачів освіти педагогічних спеціальностей присвячені роботи І. Іванова, Н. Стеценко, Н. Альохіна й ін..

С. Редько, Л. Пашко, Н. Ларіна досліджують комунікативну компетентність як основу успішної управлінської діяльності керівника закладу загальної середньої освіти [3, С. 66]. З огляду на нашу тематику, варто звернути увагу на дослідження Т. Денищич [4].

Однак, формування комунікативної компетентності здобувачів освіти майбутніх вчителів історії не втрачає актуальності і в умовах сьогодення, особливо під час дистанційного навчання.

Мета статті – дослідження особливостей формування комунікативної компетентності майбутніх вчителів історії в умовах дистанційного навчання.

Виклад основного матеріалу. Сучасний вимір навчальної взаємодії обумовлений розробкою нових підходів до визначення базових компетентностей особистості. Результати досліджень міжнародної організації «The Partnership for 21st Century Skills» (P-21) дали можливість визначити компетентності поглибленого навчання, які названо компетентностями – «4 С»: колаборація (*collaboration*); комунікація (*communication*); критичне мислення (*critical thinking*); креативність (*creation*) [5 с. 43]. Саме на цьому і зроблено акцент і в Концепції НУШ, реалізація якої відбувається в українських школах [6].

Н. Ашиток, зазначає, що комунікативну компетентність досить часто відносять до непрофесійних разом з інформаційною, соціальною, загальнокультурною та іншими різновидами [2, с. 11]. Досить логічною є підтримка дослідниці думки С. Писаревої, що внаслідок особливої значущості комунікативної компетенції для деяких професій, до яких належить й професія «вчитель», не доцільно ставити цей різновид компетентності за межею професійних, адже цей фах належить до тих, які відносять до професій типу «людина – людина», а тому ефективність професійної діяльності ділового спілкування визначається рівнем сформованості комунікативної компетентності у педагогів [2, с. 11].

Загалом, на наш погляд, комунікативну компетентність педагога можна визначити як здатність до ефективного спілкування у межах професійних обов'язків, що передбачає вміння обмінюватися інформацією, сприймати співрозмовника, усвідомлювати його потреби, розуміти його почуття і психологічні стани, досягати взаєморозуміння.

Компетентність цього різновиду припускає наявність у педагога навичок здійснювати комунікативну взаємодію з різного роду особами, при якій фахівець повинен зберігати психологічну рівновагу, контролювати свої емоції і якісно виконувати професійні завдання.

Формування комунікативної компетентності здобувачів освіти, особливо педагогічних спеціальностей, позитивно впливає на професійний рівень майбутніх фахівців, їх творчу самореалізацію, вдосконалення їх діяльності, адже саме це необхідно майбутнім фахівцям для адекватної орієнтації в обраній ними освітній діяльності [7, с. 701].

Під час переходу на дистанційне навчання, на перший план виступили проблеми побудови комунікації з усіма учасниками навчального процесу: налагодження зв'язку з колегами, адміністрацією закладу, зі здобувачами та комунікації здобувачів між собою. Це дуже важливий момент з огляду на тему нашого дослідження, адже формується вміння комунікувати на різних рівнях з дотриманням ділового етикету, вміння висловлювати власні думки як усно, так і письмово.

Звичайно, автономія закладу освіти та право на академічну свободу педагогічного працівника, дає змогу обирати месенджери для швидкої комунікації, але при цьому варто врахувати політику закладу освіти (наявність програмного забезпечення та прийнятої на базі закладу LMS) та побажання майбутніх учасників чату. Зокрема, серед здобувачів освіти в Україні доволі популярним є Telegram та Viber, рідше з цією метою використовується WhatsApp. Деякі педагоги використовують також Messenger від Facebook (однак такі випадки поодинокі, оскільки не всі здобувачі освіти мають профіль у цій мережі).

Для формування комунікативної компетентності майбутніх вчителів історії сам факт існування спільного чату із викладачем дає гарний практичний досвід для майбутньої професійної діяльності щодо створення та функціонування спільного чату з учнями, а також оцінити, з точки зору здобувача, методичні можливості чатів у різних месенджерах. По суті основна мета таких чатів – швидке інформування всіх учасників, щоб не виникало питання, «а мені не говорили» чи «а мені не повідомили». Правила такого чату викладач має одразу повідомити здобувачам та закріпити на певний час у шапці чату, щоб всі могли з ними ознайомитися та запам'ятати, а також доцільно правила чату розмістити на сторінці курсу на платформі Moodle разом з посиланням на нього, щоб здобувачі самостійно змогли до нього приєднатись.

Для майбутніх вчителів історії дуже корисно буде запропонувати доповнити чи скорегувати ті пункти правил, що вже запропонував викладач, важливо, щоб це була спільна робота всіх здо-

Таблиця 1

Критерії	Zoom	Google Meet	Microsoft Teams	Hangout	Skype	Discord	Proficonf
Можливість планування конференції	+	+	+	+	-	-	+
Вартість	безкоштовно	безкоштовно, є в комплекті додатків G Suite	безкоштовно в Office 365	безкоштовно, є в комплекті додатків G Suite	входить в пакет Office 365	безкоштовно	безкоштовно
Максимальна кількість учасників	до 40	без обмежень	до 250	до 10	без обмежень	до 50	до 250
Текстовий чат	+	+	+	+	+	+	+
Можливість писати повідомлення окремому учаснику	є можливість писати повідомлення окремому учаснику	+	+	-	-	-	+
Можливість online дошки	+	+	+	-	-	-	+
Демонстрація презентації	+	+	+	-	-	-	+
Можливість демонстрації екрану	+	+	+	+	+	+	+
Спільний доступ до екрану	+	+	+	+	-	-	+
Надсилання файлів учасникам	дозвіл адміністратора	+	дозвіл адміністратора	+	+	+	+
Робота з різних пристроїв	+	+	+	+	+	+	+
Додаткові функції	можливість використання емоджі	+	+	+	-	можливість використання емоджі	miro

бувачів конкретної академічної групи чи класу. Правила чату в кожній групі/класі можуть різнитися, головне щоб їх дотримувалися як здобувачі освіти так і сам викладач/вчитель.

Звичайно технічні можливості сучасних месенджерів дають можливість візуального контакту, але для організації повноцінного онлайн уроку не підходять.

Тому для візуального контакту із здобувачами освіти викладачі в переважній більшості використовують Zoom, Google Meet, Microsoft Teams, Skype, Discord, Proficonf тощо. Кожен із зазначених сервісів дає візуальний контакт з усіма учасниками в реальному часі, можливість діалогу, відповідей на запитання тощо. Означені сервіси мають багато спільного, але в кожного є і свої «родзинки».

Пропонуємо проаналізувати кожен із означених сервісів в режимі відеоконференцій у наступній таблиці 1.

Користь онлайн зустрічей у розвитку комунікативної компетентності майбутніх вчителів історії не викликає сумнівів. Адже, саме такі зустрічі ще більше сприяють формуванню вміння говорити на аудиторію, утримувати її увагу, комунікувати з нею (реагувати на порушення звуку, відео, малювання на екрані), а найголовніше дотримуватися регламенту на відповідь. В даній ситуації, поведінка та підготовка до заняття самого педагога є яскравим прикладом щодо організації онлайн-заняття – дотримання таймлайну та структури традиційного очного заняття. На заняття з методики викладання історії постійно в кінці заняття просимо здобувачів освіти надати фідбек, щодо заняття, що сподобалося, що ні, щоб вони додали, а що краще прибрати і чому.

До початку відео-лекції на будь-якій платформі (Zoom, MS Teams, Skype, Google Meet) важливо привчати здобувачів освіти до вчасного приєднання до відео-зустрічі, а відповідно і відкрити доступ до неї за 3-5 хвилин до початку самого заняття. Це теж дуже важливий аспект формування комунікативної компетентності майбутнього вчителя історії, привчає до самоорганізації і дає можливість привітатися персонально з кожним учасником, що приєднався до зустрічі, а також надати

Перейдіть на www.menti.com та використайте код 6169 3157

314 Форми організації навчання історії

Mentimeter

Рис. 1. Зразок спільної роботи у «Mentimeter»

відповіді на питання, що не стосуються теми заняття, щоб не втрачати час відведений на вивчення теми.

В очікуванні підключення всіх учасників та для налагодження комунікації та активізації пізнавальної діяльності з теми зустрічі, доволі вдалим буде використання сервісів AnswerGarden, Pollev, Mentimeter, Ahaslides, Flinga – сервіси для створення хмаринки слів. Хмаринки слів є анонімними, але доволі повно розкривають рівень підготовки аудиторії та їх обізнаність з теми зустрічі. Означені сервіси працюють майже однаково, кількість слів від кожного здобувача обирає викладач. У спільному чаті відеоконференції пропонуємо питання, наприклад: «Напишіть три (4 чи 5) слова, з якими у вас асоціюється...», і зазначаємо тему заняття. Це дасть яскравий початок для спілкування і обговорення теми заняття. Як засвідчує досвід, спочатку хмаринки будуть дуже скромними, здобувачі будуть надавати по 1 чи 2 слова, але з кожним виконанням таких вправ хмаринки стають більш яскравими та повними (*дивись рис. 1-4.*)

В такий же спосіб можна і завершити відео-заняття, щоб педагог зміг побачити, що саме

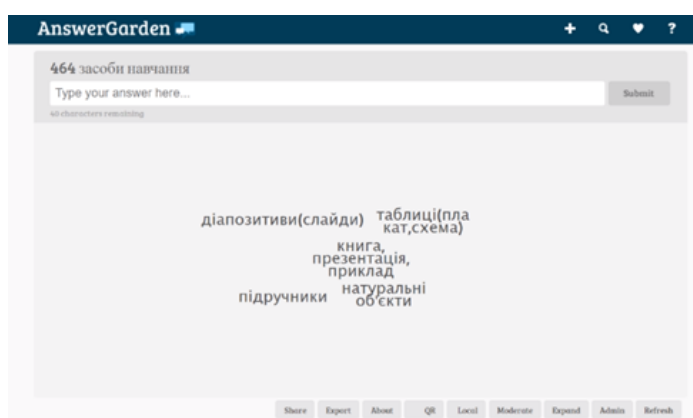

Рис. 2. Зразок спільної роботи у «AnswerGarden»

запам'яталося здобувачам освіти під час заняття, що найбільше їх зачепило.

На жаль, для такого відео-заняття можна виділити і спільні недоліки: не всі здобувачі освіти мають пристрої для здійснення відеоконференцій (камера, мікрофон), стабільний інтернет-зв'язок, переважна більшість виходять на відеоконференції з мобільних пристроїв, а це означає і обмежені функції цих сервісів.

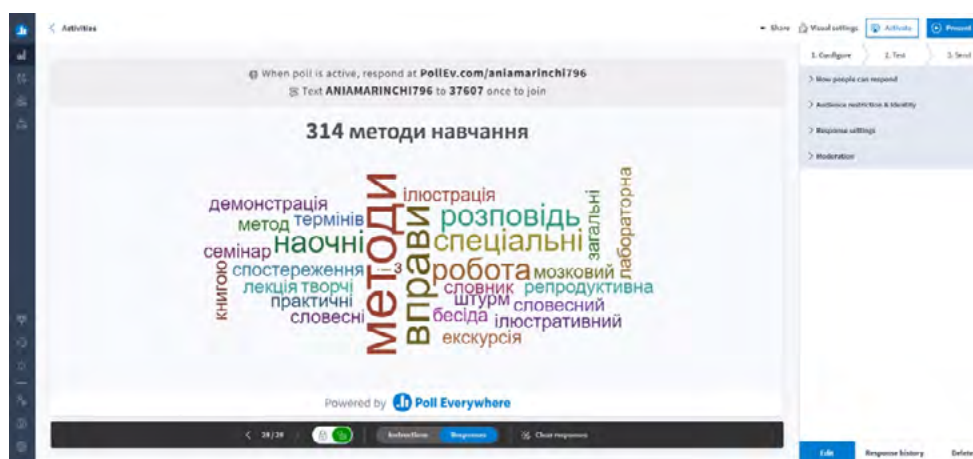

Рис. 3 Зразок спільної роботи у «Pollev»

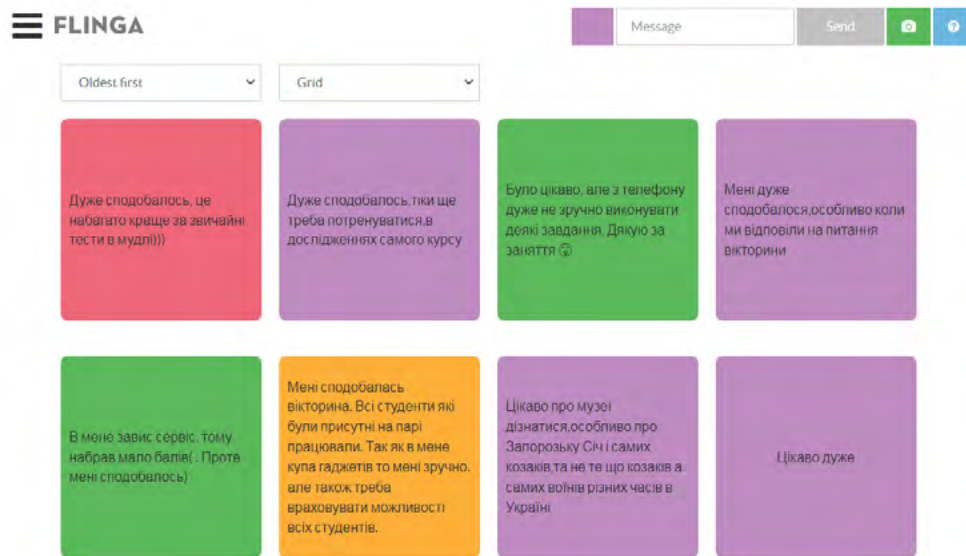

Рис. 4. Зразок спільної роботи у «Flinga»

Звичайно, щоб всі учасники навчального процесу мали можливість взяти участь в обговореннях, а також з метою переключення уваги можна використати спільний чат (є на всіх означених вище платформах для відео конференцій). Для цього достатньо озвучити питання, яке матиме коротку відповідь «так» чи «ні», можна попросити проставити «+» чи «-», або відповісти одним словом, щоб надання відповіді було оперативним та не потребувало багато часу.

Zoom та Discord мають цікаві доповнення у вигляді швидких реакцій за допомогою емоджі. Викладач так само озвучує питання і просить здобувачів обрати певні зображення, які символізують ту чи іншу відповідь. Ці реакції будуть відображатися одночасно на «віконечках» здобувачів.

Чим це корисно? По-перше, відповіді у чаті дадуть реальну кількість активних слухачів і викладач одразу зрозуміє чи слухають його здобувачів. По-друге, викладач зможе побачити загальне ставлення здобувачів саме цієї групи на

ту чи іншу подію, тезу, твердження. А здобувачі в свою чергу переключать увагу від пасивного слухання викладача на певну розуму діяльність, щодо визначення своєї позиції на питання викладача.

Такі переключення варто робити кожні 15-20 хвилин під час проведення онлайн-лекції. В нагоді стане і вже традиційні методи «Відкритий мікрофон» чи «Коло думок», які можна використовувати і під час дистанційного навчання. Однак варто зрозуміти, що порядок учасників онлайн-зустрічі у кожного відображається по-різному, тому керівну роль на себе має взяти викладач і запрошувати здобувачів до мікрофону послідовно, як вони відображаються на екрані викладача. Окремо варто попередити учасників, якщо на їх пристрої відсутній мікрофон, то вони обов'язково мають надати відповідь повідомленням у чаті.

Не менш цікавим є прийом «Інтерв'ю», суть якого полягає у тому, щоб поставити до тексту, змісту певного документа чи джерела, наданого на самостійне опрацювання певну кількість

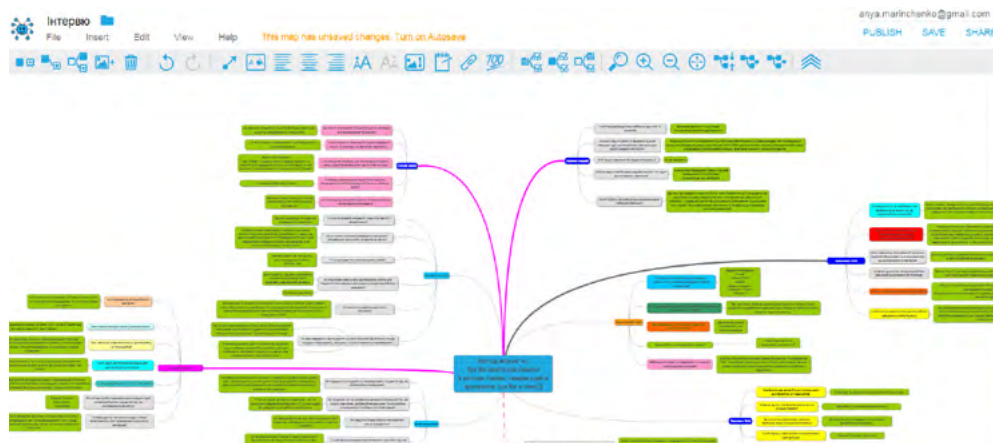

Рис. 5 Зразок спільної роботи до прийому «Інтерв'ю» на полотні MindMap

питань (залежно від обсягу) 6-12, щоб читаючи питання, викладач зміг зрозуміти, наскільки здобувач освіти опанував зміст навчального матеріалу. Для розвитку комунікативної компетентності майбутніх вчителів історії така вправа дуже корисна, адже здобувачі освіти закріплюють вміння ставити правильні питання на основі вправ «Кубик Блума», «Ромашка запитань», «Шість капелюхів мислення» тощо.

Під час дистанційного навчання, для реалізації даного прийому підходять такі сервіси як, MindMup, Mindmeister, Coggle тощо.

Функція спільного доступу на полотні MindMup дає можливість здобувачам освіти працювати на полотні одночасно з викладачем, безпосередньо під час онлайн-зустрічі або ж без візуального контакту після завершення зустрічі у встановлений для спільної роботи час.

Так, наведемо приклад виконання такої вправи на полотні MindMup. Працювали без візуального контакту безпосередньо на полотні. Здобувачі освіти отримали завдання: «Відповідно до дидактичного прийому «Інтерв'ю» поставити 5 питань до вчителя за темою уроку, щодо роз'яснення матеріалу, який їх зацікавив чи викликав труднощі у сприйнятті та розумінні».

За оцінкою здобувачів, дана форма роботи була сприйнята позитивно, супроводжувалася конкуренцією, щоб встигнути поставити питання, яке ще не поставили, зосереджує розумові зусилля під час формулювання змісту питання, пригадування правил граматики та орфографії, дотримання стилістики ділового спілкування.

Важливим освітнім компонентом зокрема і для розвитку комунікативної компетентності є спілкування, спільна й одночасна робота всіх учасників навчального процесу навіть без візуального контакту, як-то кажуть off-line. Досягти цього можна за допомогою сервісів Padlet, Linoit, Jamboard, Google-документ, Google-малюнок тощо [7 с. 465-466]. Означені сервіси допомагають працювати всім здобувачам освіти одночасно, бачити роботу один одного, здійснювати коментарі і доповнення до відповідей одногрупників. Крім того, робота на означених платформах дає цікавий візуальний контент.

Звичайно використанню таких прийомів онлайн має передувати проведена відповідна робота із здобувачами на очних заняттях, тоді вони легше включаються в процес і не бояться висловлювати власні думки, сприймають зауваження не як кри-

тику, а як рекомендація для подальшого вдосконалення. А це дуже важливо з огляду на формування комунікативної компетентності.

Висновки і пропозиції. Комунікативна компетентність посідає особливе місце в підготовці майбутніх вчителів історії. Саме високий рівень комунікативної компетентності є однією з провідних якостей майбутніх вчителів історії, що зумовлює їх професійну діяльність. Адже, сучасний вчитель, особливо вчитель історії, має знайти підхід до кожного здобувача освіти, з яким працює, налагодити стосунки та взаєморозуміння, викликати у нього повагу та готовність слухати і приймати інформацію, цінності, життєві принципи, ідеали. Вчитель постійно змінюється, разом з здобувачами освіти, з кожним днем педагогічної діяльності. І чим краще вчитель обізнаний з психологічними закономірностями розвитку дитини, тим краще він рівні зможе продемонструвати комунікативну компетентність. Саме тому комунікація і спільна робота має бути в основі організації навчального процесу під час підготовки майбутніх вчителів історії.

Список використаної літератури:

1. Rudkevych, N., Hotsuliak, K., Marynchenko, H., Hryashchevskaya, L., Ivanova, T. The development of teachers' professional competence within the conditions of modernization of the educational environment. *Revista Tempos e Espaços em Educação*, 2020. 13(32), 102
2. Ашиток А. Комунікативна компетентність педагога: структура, етапи формування. *Молодь і ринок*, 2015 (6.125). С.10-13.
3. Геращенко В.В. Комунікативна компетентність як один зі складників професійної підготовки висококваліфікованих викладачів правознавства. *Інноваційна педагогіка*. 2019 (19.1). С. 65-68.
4. Денишиц Т.А. Принципи формування комунікативних умінь і навичок майбутніх фахівців з історії та політології. *Вісник Львівського університету. Серія філологічна*, 2010 (50). С. 203-211.
5. *Інноваційні технології в сучасному освітньому просторі*. Суми, 2020.
6. Концепція Нової Української школи. URL: <http://nus.org.ua/about/formula/>
7. Маринченко Г.М., Моцак С.І. Формування критичного мислення студентів під час вивчення дистанційного навчання *International scientific journal «Grail of Science»*, 2021 (4). Р. 463-467.

Marynchenko H., Motsak S. Formation of communicative competence of future history teachers in the conditions of distance education: innovative technologies and methods

The formation of communicative competence of students of education of future history teachers does not lose relevance in today's conditions, especially during distance learning. The meaning of the concept of "communicative competence" is revealed. In our opinion, the communicative competence of a teacher can be defined as the ability to communicate effectively within professional responsibilities, which includes the ability to share information, perceive the interlocutor, understand his needs, understand his feelings and psychological states, achieve mutual understanding. Competence of this kind implies that the teacher has the skills to communicate with different kinds of people, in which the specialist must maintain psychological balance, control their emotions and perform professional tasks.

The main platforms for the organization of communication between the participants of the educational process, including during distance learning, are analyzed. Not only the peculiarities of organizing video conferences with the help of Zoom, Google Meet, Microsoft Teams, Skype, but also the possibility of organizing communication between all participants of the meeting and with each of them separately. Possibilities of organization of communication (joint work) with the help of MindMup services are demonstrated. AnswerGarden, Pollev, Mentimeter, Ahaslides, Flinga.

An important educational component, in particular for the development of communicative competence, is communication, joint and simultaneous work of all participants in the learning process, even without visual contact, as they say off-line. You can achieve this with the help of Padlet, Linoit, Jamboard, Google Document, Google Image, etc.

There are also common disadvantages for video classes: not all students have devices for video conferencing (camera, microphone), stable Internet connection, the vast majority go to video conferencing from mobile devices, which means limited functions of these services.

It is proved that communication and communication between the participants of the educational process is an important component of the formation and development of communicative competence of the future history teacher. Communication and joint work should be the basis of the organization of the educational process of a modern Ukrainian school, especially in the context of distance education or the organization of learning using distance learning technologies in general education institutions.

Key words: *communicative competence, distance education, video conference, teacher, learning process, communication.*